

KS. ZBIGNIEW WIT

NIESZPORY POLSKIE

Nieszpory polskie, jako problem naukowy, czekają na swoje opracowanie, a niniejsza prezentacja stanowi przyczynek do poruszonego zagadnienia i zachętę do dalszych badań. Polskie tłumaczenia psalterza w edycjach modlitewników polskich, zarówno katolickich jak i protestanckich, są powszechne. Natomiast polską wersję nieszporów, jako odpowiednik brewiarzowej godziny kanonicznej, udało się znaleźć dopiero w modlitewniku katolickim wydrukowanym w Krakowie w roku 1700¹. Zatytułowane jako *Nabożeństwo nieszporne* posiadają psalmy w tłumaczeniu ks. J. Wujka w edycji pierwszej² i trzeciej³, a brak ich w wydaniu drugim z roku 1645. Ze względu na wyjątkowość tego świadectwa zostaną zaprezentowane w całości. Zaczynają się one: V. *Boże ku wspomózeniu memu pospiesz*. R. *Panie ku ratunkowi memu pokwap się*. V. *Chwała Oycu y Synowi, y Duchowi Świętemu*. R. *Jaka była na początku, y teraz, y zawsze, y na wieki wieków*. Amen. Alleluja⁴. Egzemplarz z roku 1764 podaje na początku modlitwy *Oycze nasz, Zdrowaś Marya*. etc. *Wierzę w Boga Ojca etc.*⁵ Układ psalmów w obu wydaniach jest identyczny i obejmuje Ps. 109 *Rzekł Pan Panu memu*; Ps. 110 *Będę Cię wysławiał Panie*; Ps. 111 *Błogosławiony to Mąż (!)*; Ps. 112 *Chwalcie Dziełki Pana*; Ps. 113 *Gdy wychodził lud Izraelski (!)*. W dalszej części następuje antyfona: *Piękna się stała i słodka, w kochankach twoich, Święta Bogarodzico. Od początku i przed wieki jestem stworzona, i aż do przyszłego wieku nie ustane, a w mieszkaniu świętym odprawowałam przed nim posługę*. R. *Bogu dzięki*. Hymn: *Zdrowaś Gwiazdo Morska Wierna Matko Boska [.]* V. *Rozlała się wdzięczność po wargach twoich*. R. *Dla tego cie błogosławił BOG na wieki (!)* Modlitewnik podaje dalej Antyfona. *Błogosławiona Matko. Pieśń Błogosławionej Panny Maryey Wielbi Dusza moja Pana [. . .]*. Antyfona *Błogosławiona Matko, niedotknięta Panno, chwalebna Krolowa świata, przyczyn się za nami do Pana. Kyrye eleyson, Chryste eleyson, Kyrye eleyson*, V. *Pani wysłuchaj modlitwę moję*. R. *A wołanie moje niech do ciebie przydzie*. (!) Modlitwa. *Prosiemy cię nasz miły Panie, abys nam sługom swoim, raczył dać ustawiczne zdrowie duszne i cielesne, żebyśmy za chwalebny przyczyną Błogosławionej zawsze Panny Maryey. od niniejszego smutku byli wybawieni, a wiecznego wesela po śmierci zażywali. Przez Pana naszego JEZUS Chrystusa Amen*⁶. W dalszej części znajdujemy części zmienne jak: *Do Świętych*. Antyfona. *Wszyscy Święci Boży [. . .]*, werset z modlitwą oraz wersety końcowe: V. *Panie wysłuchaj*. R. *A wołanie moje*. V. *Podziękujmy Panu*. R. *Bogu dzięki*. *A dusze wiernych zmarłych, przez miłosierdzie Boże, niech odpoczywają w pokoju*. Amen.

Antyfony o Przenajświętszej Pannie. Na cały Rok według Kościoła Świętego Obrządku sporządzone. Od Niedziele pierwszej Adwentowej aż do Gromnic zwyczajna Antyfona. Alma Redemptoris Mater. Święta Matko

naszego Odkupiciela. V. Anioł Pański. R. I poczęła. Módlmy się. Łaskę twoją, prosimy cię Panie [...] Wcielenie Jego poznali. V. Boskie wspomnienie niech zawsze mieszka z nami. R. Amen.

Po Narodzeniu Pańskim mówi się ta Antyfona: Święta Matko naszego Odkupiciela etc. iako wyżej. A potem (!) V. Po narodzeniu Fanno zostałaś nienaruszona. R. Święta Boża rodzicielko przyczyni się za nami. Módlmy się. Boże, któryś płodność Panienską Błogosławioney Panny Maryi [...] przez którąśmy dawce żywota przyjąć zasłużyli. Przez [...] R. Amen. V. Boskie wspomnienie [...]

Po święcie i Dniu Gromniczney Najsświętszey Panny aż do samego dnia w Wielki Tydzień, na Kompletę wielkiej Soboty. mówi się ta Antyfona. Ave Regina Caelorum. Bądź pozdrowiona Królowo Niebieska [...] V. Racz mi to dać abych cię chwaliła Panno Najsświętsza. R. Daj mi moc na przeciw nieprzyjaciołom twoim. Módlmy się. Racz dać miłosierny Boże [...] z naszych złości powstacieśmy mogli. Przez [...] R. Amen. V. Boskie wspomnienie [...] R. Amen.

W Czasie Wielkanocnym, od Kompletę Wielkiej Soboty, aż do kompletę przez Oktawę po Świętkach Antyfona. Regina Coeli etc. Krolowa Niebieska Wesel się Alleluia (!) [...] V. Wesel się i raduj [...] V. Albowiem Pan prawdziwie zmartwychwstał Alleluja. Módlmy się. O Panie Boże, któryś przez zmartwychwstanie [...] dostąpili wesela żywota wiecznego. Przez Chrystusa [...] Amen.

Od Kompletę Sobotney po Świętkach, aż do Adwentu antyfona. Salve Regina etc. Bądź pozdrowiona Krolowa [...] V. Módl się za nami [...] R. Abyśmy się stali [...] Módlmy się. Wszchemogący wieczny Boże [...] i od wiekuistej śmierci wyzwoleni. Przez Chrystusa [...] R. Amen.

Do Świętych Antyfona. Święci Boży wszyscy, raczcie się przyczynić o nasze i wszystkich ludzi zbawienie. V. Weselcie się w Panu, a radujcie się sprawiedliwi. R. A wesoło śpiewajcie wszyscy, którzyście prawego serca. Módlmy się. Racz Panie być obrońcą [...] racz pod ustawiczną obroną zachować. Jest to kilkuczęściowa oracja wstawiennicza za pośrednictwem Świętych. Po niej odmawia się następujące wersety: V. Panie wysłuchaj. R. A wołanie [...] V. Błogosławmy Panu. R. Bogu dzięki. A dusze wiernych zmarłych przez miłosierdzie Boże niech w pokoju odpoczywają. R. Amen ⁷.

Należy też wspomnieć, że modlitewnik ten pod pojęciem psalm rozumie zarówno psalmy ⁸, jak i modlitwy ⁹, a na podstawie samego tekstu nie da się udowodnić, które z nich były odmawiane, a które także śpiewane. Brak adnotacji muzycznych nie jest w tym względzie argumentem decydującym o ich wykorzystywaniu w prywatnej jedynie modlitwie. Zamieszczenie nony na Boże Ciało z hymnem *Przed tak wielkim Sakramentem* nie rozwiązuje powyższych wątpliwości ¹⁰. Chociaż *Nabożeństwo różańca Najswiętszej Panny Maryey* posiada wyraźną rubrykę *Te wierszyki odśpiewawszy Chor pierwszy ma mówić albo śpiewać* ¹¹ stwierdza, że teksty zawarte w tym modlitewniku były śpiewane, to nie możemy podać żadnych informacji o stosowanych melodiach, czy też o sposobie wykonywania omówionego *Nabożeństwa nieszpornego*. Pewną sugestią, hipotetyczną zresztą, za ich zastosowaniem publicznym w kościele jest brak nieszpórów w drugim wydaniu, a zamieszczenie tam specjalnego zestawu zatytułowanego *Modlitwy nieszporne*, które z całą pewnością były odmawiane podczas śpiewania łacińskich nieszpórów, na co wskazuje adnotacja, że należy odmówić tę modlitwę, kiedy kończą *Nieszpory śpiewają Benedicamus Domino* ¹².

Ciekawym zabytkiem ludowej tradycji religijnej XVIII wieku jest śpiewnik ks. Pankracego Folwarskiego ¹³. Autor podaje cały psalterz w tłumaczeniu Franciszka Karpińskiego, ¹⁴ a później hymny nie-

dzielne na poszczególne godziny modlitwy brewiarzowej¹⁵, to jako nieszporny można uznać hymn z adnotacją *Niedziela przedwieczorem*¹⁶. Brak szczegółowych wskazówek nie pozwala nam odtworzyć samego przebiegu nieszporów polskich w kościołach na podstawie tego przekazu. Sugestie dotyczące melodii, jakie należy stosować do poszczególnych tekstów, pozwalają nam przyjąć, że tradycja śpiewania psalmów, na wzór kapłańskich godzin kanonicznych, była znana autorowi, a śpiewnik miał służyć propagowaniu tego nabożeństwa. Potwierdzeniem wysuniętego wniosku może być świadectwo zawarte w aktach wizytacji dekanatu lubelskiego z r. 1800 dotyczące parafii Abramowice, gdzie *Kapłan odmawiał [...] nieszpory po łacinie, a lud w tym czasie śpiewał po polsku psalmy, na przemian mężczyźni i niewiasty przy współudziale organisty*¹⁷.

Śpiewniki i modlitewniki polskie XIX w. podają łacińskie nieszpory niedzielne, a równocześnie zamieszczają ich odpowiednik w języku narodowym. Zestaw psalmów jest zgodny z przepisami liturgicznymi i wszędzie identyczny. Śpiewa się z zasady psalmy: 109, 110, 111, 112, a zmianie ulega ostatni, gdyż raz podawany jest 113, a w drugim przypadku 116¹⁸. Prócz tego spotyka się *Psalmy na święta Apostołów*¹⁹. Nieszpory polskie są już w tym okresie powszechnie zamieszczane, a o ich użyciu świadczy ks. M. M. Mioduszewski (+1868), gdy pisze: *W kościołach parafialnych wiejskich, Nieszpory parafialne odprawują się po łacinie tak jak w chórze. Po zaczęciu przez celebrującego Deus in adjutorium, Organista przy organach śpiewając Antyfony, Psalmy itd. chór zastępuje. W niektórych zaś w miejsce psalmów, lud śpiewa Litaniję o Imieniu Jezus, a gdzieśgdzie nawet, lud śpiewa Psalmy, Hymn itd. po polsku. Celebrans zaś Deus in adjutorium, Capitulum etc. po łacinie, który to sposób tu się załącza. Psalmy mogą być śpiewane podług jednej lub drugiej Melodii*²⁰. Przekaz ten wyraźnie wyodrębnia teksty, jakie należało wykonać w języku łacińskim, a co lud śpiewał w języku narodowym. Tradycja była w tym względzie zróżnicowana, gdyż w tym przypadku nieszpory rozpoczynano od znaku krzyża świętego *W Imię Ojca, i Syna i Ducha Świętego. Amen*, a dopiero później *Boże, ku wspomózeniu memu wejrzyj (!)*²¹ Spotyka się również polecenie odmówienia *Ojczy nasz i Zdrowaś Maryjo*²², jak to podawały rubryki *Breviarum Romanum*. Najczęściej jednak inwokacja *Boże wejrzyj ku wspomózeniu memu* rozpoczynała nieszpory²³.

Ta polska wersja miała te same zestawy psalmów zarówno na niedziele, jak na uroczystości Najśw. Maryi Panny i św. Dziewicy²⁴, wraz z hymnami, czyli luźno parafrazowanymi tekstami na niektóre święta. Należą do nich: Wyznawcy z hymnem *Wyznawca Pański ten błogosławiony*; w uroczystość Męczennika śpiewano *Boże! częstko sług Twoich wieczna*, a w nieszporach o Apostole wykonywano *Chwal niebo Pana w radości*, natomiast w święto Dziewicy *Paniński klejnocie święty*, zaś w dni maryjne *Witaj gwiazdo morska*²⁵. Niektóre śpiewniki w miejsce hymnu wprowadzają pieśni nabożne *O cierpliwości chrześcijańskiej - Będę cierpiał bom zasłużył; Albo pieśń zawierająca akt miłości Boskiej - Boże kocham Cię*²⁶. Prócz tego spotyka się w nieszporach o Najśw. Maryi Pannie trzy psalmy: 121 *Ucieszyła mnie wieść pożądana*; 126 *Jeżeli domu sam Pan nie zbuduje* oraz 147 *Jerozolimie, chwal Pana nad Pany*. Zamieszczona notka *Do nieszporów o Najświętszej Maryi Pannie* mówi, że są to własne teksty, a dwa pierwsze - Ps. 109 i 112 - brane były z zestawu niedzielnego zgodnie z wymogami przepisów liturgicznych²⁷.

Antyfony do psalmów znajdujemy sporadycznie. Zamieszcza je *Nowy ołtarz złoty* z r. 1876 w następującej kolejności: *Rzekł Pan Panu memu siedź po prawicy mojej* do ps. 109; *Nieodmienne są wszelkie*

rozkazy Jego, utwierdzone na wieki wieków do ps. 110; W rozkazach Jego zamiłowany jest bardzo do ps. 111; Niech Imię Pańskie pochwalone będzie na wieki do ps. 112; My co jesteśmy przy życiu, chwalmy Pana do ps. 116; ant. *Któraż niewiasta, mając drachm dziesięć, jeżeli zgubiwszy jedną, nie zaświeci lampy, nie przerzuci wszystko w domu i nie szuka pilnie, aż ją znajdzie?* do Magnificat

Niektóre modlitewniki podają także kapitulum *Błogosławiony Bóg i Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa, Ojciec miłosierdzia i Bóg wszelkiej pociechy, który pociesza nas we wszelkim utrapieniu naszym. Sł. Bogu dziękczynienie.* (Por. II Kor 1, 3-4) ²⁹.

W zasadzie zawsze podawany jest polski tekst hymnu Magnificat. Spotyka się również modlitwę wraz z warsetami. *Módlmy się. Boże, obrońco tych wszystkich, co w Tobie pokładają nadzieję, bez którego nic nie jest trwałe, nic święte; pomóż w nas miłosierdzie swoje, ażebyśmy pod Twoim zarządem i wodzą, tak używali tych dóbr doczesnych, byśmy przez nich wiecznych nie utracili.* R. Amen. *Kompleta czyli zakończenie Nieszporów. V. Pan z wami. R. I z duchem Twoim. V. Chwalmy Pana. R. Bogu dzięki dajmy. V. A dusze wiernych zmarłych niech odpoczywają w pokoju. R. Amen. V. Niech nam Pan użyczy pokoju swego. R. I żywota wiecznego* ³⁰ O zróżnicowaniu świadczy przekaz innego zakończenia: *Pan z wami. Sł. I z duchem Twoim. K. Błogosławmy Panu. Sł. Bogu dziękczynienia. K. i Sł. W ręce Twoje polecam ducha mego. K. Odkupiłeś nas, Panie, Boże prawdy. Sł. i K. W ręce Twoje polecam ducha mego. Sł. Strzeż nas, Panie, jako źrenicę oka Twego. K. Pod cieniem skrzydeł schroń nas.* Teraz następuje modlitwa i *Benedicamus Domino*, a po niej *Salve Regina* po polsku ³¹.

Antyfony Maryjne, choć wymieniane są często, to tylko niektóre źródła podają ich incipity lub całe teksty i oracje ³², a sondażowe ich porównanie wskazuje na różnorodne tłumaczenia ³³, czy też zastępowanie ich pieśnią nabożną, jak znajdujemy to w tak zwanym modlitewniku Dunina: *Na Salve Regina Pieśń o N. Maryi Pannie. Witaj Pani, my poddani do nóg padamy, Albo: Niebieskiego dworu Pani! Albo: Witaj Królowo Matko litości* ³⁴.

Czasami tylko zamieszczane są adnotacje na temat melodii, jak w modlitewniku dla rolników, według którego antyfonę *Panno Maryo, Matko wsławiona* oraz *Witaj Królowo, Gwiazdo niebieska* nakazuje śpiewać według melodii *Salve Regina* ³⁵, podobnie przy *Królowo nieba, Panno Maryjo* i *Witaj Królowo Matko litości* O zróżnicowanej tradycji świadczy modlitewnik dla kobiet, który prezentuje ubogacony tekst tej antyfony maryjnej. Dodaje bowiem następującą strofę:

*O łaskawa, pobożna, o ! Święta Marya
Niech wszyscy zbawieni będą grzeszni i ja;
O Jezu niech po śmierci Ciebie oglądamy;
O Maryo uprosz nam, czego pożądamy;
O Jezu, Jezu, Jezu, Jezu mój kochany,
Jezu w wielkiej dobroci nigdy nieprzebrany. Amen* ³⁷.

Sporadycznie też umieszczana jest przed końcowymi antyfonami adnotacja sugerująca dodatkowe modlitwy *Za dusze w czyszczeniu cierpiące* *zmów: Ojczy nasz, Zdrowaś Maryo, Wieczne odpoczywanie* ³⁶.

Pobożność wiernych wypowiadała się również w specjalnym zestawie *Modlitwy nieszporne*, który ułożony został wprawdzie na wzór modlitwy kapiańskiej, ale zawierał tylko trzy psalmy, posiada natomiast hymn i Magnificat oraz modlitwy końcowe. Jego struktura przedstawia się następująco: *W Imię Ojca, y Syna y Ducha Świętego. Amen. Błogosławiony bądź Panie Boże w Trojcy iedyny, teraz, y zawsze, y przez nieskończone wieki wieków. Amen. Ojczy nasz etc.*

Zdrowaś Maryja etc. Wierzę etc. Psalm 99. Wykrzykujcie Bogu wszyscy mieszkający na ziemi [...] Psalm 14. Panie któż będzie mieszkać w przybytku twoim [...] Psalm 113. Otóż teraz błogosławcie Pana [...] Hymn kościelny. Przed dokończeniem dnia tego Prosiemy cie Pana Swego [...] Amen.

V. Racz Panie iako zrzenicę strzedz nas. R. Pod cieniem skrzydeł twoich, racz nas zachować. Antyfona. Zachowaj nas Panie czuiących, racz nas strzedz spiących, abyśmy z Panem Chrystusem w czuyności trwali, a w pokoju odpoczywali. Hymn albo Piosnka Panny Maryi. Wielbi dusza moja Pana. Modlitwa do Nayswię. Panny Maryi. O Nayswiętsza ze wszystkich Świętych [...] w godzinę śmierci mojej. Amen. Modlitwa, kiedy kończą Nieszpor i śpiewają Benedicamus Domino. Panie Boże Wszchemogący, w Troycy Świętey Jedyny, Ciebie chwalemy y wielbiemy [...] Który z tobą żyje [...] na wieki wieków. Amen. Tu mówić Antyfonę. Bądź pozdrowiona Krolowa, Matko miłosierdzia, jako jest wyżej w Różańcu o N. P. Maryi. Modlitwa. Racz nawiedzić Panie prosimy Cię mieszkanie nasze [...] Przez Chrystusa Pana naszego. Amen. Niechayże nam błogosławi, y strzeże nas Wszchemocny a miłosierny Pan, y Ociec + Syn, + y Duch + Święty. A dusze wiernych przez miłosierdzie Boże niechay odpoczywają w pokoju wiecznym. Amen ²⁹.

Odmiennej tradycję przekazuje modlitewnik z roku 1876, który prócz nabożeństwa nieszpornego podaje Modlitwy nieszporne. Składają się na nie wstępne Ojczy nasz i Zdrowaś Maryjo, a po nich werset Boże ku wspomozeniu memu wejrzyj, by w dalszej części podczas śpiewania psalmów zalecać modlitwy z odpowiednimi tytułami: I. Wiara w Jezusa Chrystusa Pana naszego; II. Uczucia pochwał i wielbienia Boga. III. Uczucia i zamiłowania prawa Boskiego. IV. Uczucia miłości ku Bogu. V. Uczucia ufności w Bogu. W czasie wykonywania hymnu podaje Westchnienie serdeczne do miasta górnego Jeruzalem, natomiast na Magnificat jako wstęp, należało odmawiać Uczucia dziękczynienia, a zamiast samego hymnu jest wykład Hymnu Najświętszej Panny będący rozważaniem treści radosnego śpiewu Maryi w Ain Karim. Na końcu zaś zamieszczona została modlitwa: Wszchemogący wieczny Boże! Łączę modlitwę moję z modlitwą, którą kapłan w tej chwili w imieniu nas wszystkich zanosi do Ciebie. O co Cię on błaga, jest również moim pragnieniem i prośbą. Udzielaj nam tego wszystkiego, czego potrzebujemy względem duszy i ciała; nie zasługujemy wprawdzie na to dla grzechów naszych, lecz racz nas wysłuchać dla Imienia Syna Twego Jezusa Chrystusa, Pana naszego. Amen ⁴⁰.

Chociaż zestaw ten nie był przeznaczony do wspólnego wykonywania, to z całą pewnością odmawiano go prywatnie podczas nieszporów wykonywanych po łacinie w kościele, co stanowiło przejaw pobożności ludowej wypełniającej czas niezrozumiałej liturgii. Rubryka Podczas śpiewania Psalmów, czy sformułowania modlitwy zamieszczonej wyżej są przejawem i dążeniem osobistego włączenia się wiernych w czynności sprawowane przy ołtarzu.

Odrębnym zagadnieniem są tak zwane psalmy do Najsw: Maryi Panny. Modlitewnik z roku 1700 podaje ich pięć, a są tak dobrane, że początkowe litery tworzą imię Bogarodzicy.

Psalm I. M. Marya Matko Chrystusowa [...].

Psalm II. A. Ach ! do Ciebie Pani wołać będę [...].

Psalm III. R. Ratunkiem iesteś Pani w utrapieniu naszym [...].

Psalm IV. Y. Ja w tobie Pani ufność pokładam [...].

Psalm V. A. A czem była w utrapieniu [...].

Każda z tych Pieśni ułożona jest tak że można ją śpiewać, ale nie można nic bliższego powiedzieć o stosowanych melodiach, gdyż brak

jest adnotacji muzycznych. Każdy psalm kończy się doksologią *Chwała Ojcu i Synowi* [...]. Amen. Po nich bezpośrednio podana jest modlitwa: *Broń, prosimy, Panie, za przyczyną Błogosławionej zawsze Panny Maryey ten lud od wszelkiej przeciwności, utrapienia, wojny, y ciężkiego głodu, a z upelnego (!) serca przed tobą upadających od wszelkiej choroby y Morowego powietrzy, y od wszystkich niebezpieczeństw, łaskawie zachoway. Przez Chrystusa Pana naszego. Amen* ⁴¹

Pięć psalmów do Imienia Maryi. Św. Bonawentury, choć też są tak ułożone, że pierwsze litery incypitów tworzą Imię Maria, to jednak są odmienne od poprzednich i zakończone własną doksologią: *Chwała Ojcu i Synowi i Duchowi Świętemu* itd. *Chwała też Królowej nieba, wraz z niebieskimi Zastępami. Amen.* Układ modlitw-psalmów jest następujący:

1. *Można jesteś Pani nasza* [...].
2. *A ja wzywać będę Imienia Twojego* [...].
3. *Ratuj nas w potrzebie* [...].
4. *Imienia Twego słodycz, kochana Pani,* [...].
5. *Ave Marya, łaskiś pełna* [...]. ⁴²

Siedem psalmów do Najświętszej Maryi Panny. (Wyjęte z Psalterza św. Bonawentury dokt. serafickiego) zaczynają się:

- Ps. I. *Pani moja błogosławiona Maryjo;* [...].
- Ps. II. *Błogosławieni, którzy Cię sercem miłują;* [.]
- Ps. III. *Pani moja! w zapalczywości swej;* [...].
- Ps. IV. *Zmiłuj się nademną (!) Pani;* [...].
- Ps. V. *Wysłuchaj Pani moja;* [...].
- Ps. VI. *Z głębokości wołam do Ciebie, Pani* [...].
- Ps. VII. *Pani moja ! wysłuchaj modlitwę moję;* [...] ⁴³

Zaprezentowane nabożeństwa maryjne wymagają dalszych studiów i szczegółowego opracowania tak ze strony badacza religijności polskiej, jak i doszukania się stosowanych melodii.

Własny zwyczaj śpiewania nieszporów, niezgodny z układem niedzielnym, posiadała Warmia. Znajdujemy pięć odrębnych wersji *Nieszpory pierwsze. Panu mojemu rzekł Pan Bóg odwieczny. Nieszpory drugie. Pan nasz jest Bóg Wszchemogący. Nieszpory trzecie na Boże Narodzenie. Noc nadeszła nam pożądana,* które składały się w zestawie pierwszym z jednego psalmu, hymnu, *Magnificat*, a w drugim i trzecim hymn i kantyk zastąpione zostały odpowiednimi pieśniami. Na zakończenie śpiewano okresową antyfonę maryjną po łacinie lub po polsku, gdyż brak jest tłumaczenia *Alma Redemptoria Mater* i *Ave Regina caelorum*. Dalsze dwie wersje: *Nieszpory czwarte. (Po starej Warmy nieszpory pierwsze) Pójdzieź, wszyscy Boga chętnie wychwalajmy oraz Piąte nieszpory. (Drugie po starej Warmy).* *Boże ! Ty nagradzasz, karzesz sprawiedliwy* składały się z trzech psalmów, hymnu, kantyku i antyfony maryjnej ⁴⁴. Wydaje się, że powyższe nabożeństwa odprawiano w rodzinach katolickich w niedzielne popołudnie, szczególnie w tych miejscowościach, gdzie odległość do kościoła była znaczna ⁴⁵.

Powyższa prezentacja nie wyczerpuje problemu nieszporów polskich, Można jedynie przypuszczać, że torowały sobie miejsce w pobożności ludowej z pewnymi oporami. Mogą świadczyć o tym kolejne wydania modlitewników XVIII wieku i pominięcie *Nabożeństwa nieszpornego* w edycji z roku 1745 a zastąpienie go *Modlitwami nieszpornymi*, by znów pojawić się w wydaniu z roku 1764. Jeszcze *Encyklopedia Kościelna* Nowodworskiego omawia tylko nieszpory łacińskie według obowiązujących przepisów liturgicznych ⁴⁶. Podobnie zresztą czynią niektóre śpiewniki XIX wieku ⁴⁷ Niemniej jednak musiały być znane i wykonywane, gdyż spotykamy w tym czasie prócz zestawu niedzielnego i na święta maryjne także nieszpory polskie z

racji innych okoliczności takich jak Boże Ciało ⁴⁸, czy o Aniołach lub za zmarłych ⁴⁹. Sondażowe badanie pozwala wysunąć wniosek, że w XVIII wieku posługiwano się w nieszporach tekstem w tłumaczeniu ks. J. Wujka (+1597), a później niepodzielnie weszły do modlitewników i śpiewników psalmy w tłumaczeniu Fr. Karpińskiego (+1825), a umieszczenie ich w śpiewniku ks. M. M. Mioduszewskiego i ks. J. Siedleckiego przyczyniło się do utrwalenia i propagowania tego zwyczaju na ziemiach polskich ⁵⁰. Zasygnalizowany temat czeka nadal na swego właściwego badacza, który ustaliłby definitywnie cezurę czasową a quo stosowania nieszporów polskich, wersji tłumaczeń psalmodii, stosowanych melodii, a także przybliżyłby ich wielogłosowe opracowania oraz częstotliwość wykonywania w naszych kościołach.

P r z y p i s y

Korona Niebieska Przenaydroższemi Niewinney, Krwie Na Okup Ludzki Zbawiciela Świata Ran Nayswiętszych Rubinami Nasadzona. A teraz po raz trzeci przedrukowana na instancją wiele Nabożnych Godnie Urodzonych Osób. Roku Pańskiego 1764 w Krakowie w Drukarni Seminarium Biskupiego Akademickiego. (BN XVIII 1.2554) Wyd. I - Kraków 1700 (BJ 585391); Wyd. II - Kraków 1745 (BJ 586388 I).

² *Korona Niebieska. Kraków 1700 s. 753-765.*

³ *Korona Niebieska. Kraków 1764 s. 689-705.*

⁴ *Korona Niebieska. Kraków 1700 s. 753.*

⁵ *Korona Niebieska. Kraków 1764 s. 689.*

⁶ *Korona Niebieska. Kraków 1700 s. 753-765; Korona Niebieska. Kraków 1764 s. 689-695.*

⁷ *Korona Niebieska. Kraków 1700 s. 762-772; Korona Niebieska. Kraków 1764 s. 700-707.*

⁸ *Siedem psalmów pokutnych z antyfoną Nie wspominay Panie grzechow naszych, albo Rodzicow naszych, ani się nie mściy występkuw naszych. Korona Niebieska. Kraków 1700 s. 582-597; Pięć psalmów na Imię Iesys tak ułożone że pierwsze litery czytane pionowo tworzą to imię:*

Ps. I. Jubilate Deo omnis terra - *Wychwalajcie Boga wszystka ziemi. (ps. 65)*

Ps. II. Exaudiat te Dominus - *Niechaj cię wysłucha Pan w dzień utrapienia. (ps. 19)*

Ps. III. Saepe expugnaverunt me - *Często walczyli na mnie od młodości. (ps. 128)*

Ps. IV. Vsquequo Domine - *Dokądże Panie zapomnisz mię. (ps. 12)*

Ps. V. Salvum me fac Domine - *Wybaw mnie Panie. (ps. 68)*
Tamże s. 192-199.

⁹ *Pięć psalmów na Imię Marya. Tamże s. 549-558; Psalm o Narodzeniu Syna Bożego y sprawach iego, który jest modlitwą pisaną prozą. Tamże s. 595-597.*

¹⁰ *Tamże s. 466-476.*

¹¹ *Tamże s. 669.*

¹² *Tamże s. 750.*

¹³ Autor wyraźnie zaznacza *Pisano w czasie nayokropnieyszey Woyny Roku 1800 w adnotacji umoralniającego wiersza Do czytających. P. F o l w a r s k i: Śpiewnik. Kraków 1802 k. II v. Natomiast samo zbieranie materiału, jak sam zaznacza, zajęło mu lat kilkanaście.*

Tamże k. I r. Zamieszczone na końcu Imprimatur pochodzi z 30 grudnia 1800 r. i potwierdza, że zawarta treść jest przekazem osiemnastowiecznej tradycji.

¹⁴ Tamże s. 1-98.

¹⁵ Zamieszcza: *Niedzielne nocne w Styczniu, Lutym, Październiku, Listopadzie* na n. 163; *Od Świątek do Października* na n. 164; *Przededniem w Styczeń, Luty, Paźdz. Listop.* n. 165; *Od Świątek do Października* n. 166. Tamże s. 106-108.

¹⁶ Tamże s. 112.

¹⁷ M. L a s k o w s k i. *Życie liturgiczne w parafiach dekanatu kazimierskiego w XVIII wieku w świetle akt wizytacji biskupich*. W: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*. Red. W. Schenk. T. 3. Lublin 1980 s. 81.

¹⁸ J. K r o ś n i e Ń s k i. *Anioł Stróż albo książka do nabożeństwa*. Warszawa, b.r. (Imprimatur biskupa krakowskiego Albina [Dunajewskiego] z r. 1890) s. 85-91.

¹⁹ Są to psalmy: 116, 121, 126, 147, 131. Por. K r o ś n i e Ń s k i. *Anioł Stróż* s. 91-98.

²⁰ M. M. M i o d u s z e w s k i. *Śpiewnik kościelny z melodyjami*. Kraków 1838.

²¹ *Książka do nabożeństwa dla wszystkich katolików szczególnie zaś dla wygody katolików Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej*. B. m. 1860 s. 123; Por. K. P i e k o s z e w s k i. *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną dla wygody katolików z różnych ksiązek i śpiewników zebrany i ułożony* [..] N. Piekary 1859 s. 241.

²² Por. K r o ś n i e Ń s k i. *Anioł Stróż*. s. 107; Por. J. K a m o c k a. *Bądź wola Twoja. Modlitwy i rozmyślenia na wszystkie dni tygodnia i miesiąca* [...] ku czci i chwale ukrzyżowanego Chrystusa. Warszawa 1900. s. 66.

²³ *Nowy ołtarz złoty. Zbiór nabożeństwa dla chrześcijan katolików z przydatkiem pieśni nabożnych dla użytku wiernych ułożony*. Warszawa 1876 s. 80.

~~24~~ K r o ś n i e Ń s k i. *Anioł Stróż* s. 107-127.

²⁵ Tamże s. 127-134.

²⁶ *Książka do nabożeństwa dla wszystkich katolików* s. 126-128; *Książka ta* podaje też hymn *Już słońce schodzi ogniste*, który nakazuje stosować od niedzieli Trójcy Przenajświętszej do Adwentu. Tamże s... 128. Por. P i e k o s z e w s k i. *Dostateczny śpiewnik kościelny* s. 244.

²⁷ Por. *Nowy ołtarz złoty*. s. 86-88; Por. P i e k o s z e w s k i. *Dostateczny śpiewnik kościelny* s. 245-247; *Głos szczery do Boga, czyli zbiór nabożeństwa kościelnego ułożonego i zebranego z ksiąg pobożnych kapłanów dla wiernych Kościoła świętego Rzymsko-Katolickiego, na rok cały*. Częstochowa 1898 s. 87-90.

²⁸ Por. *Nowy ołtarz złoty* s. 80-85.

²⁹ K a m o c k a. *Bądź wola Twoja* s. 70.

³⁰ *Nowy ołtarz złoty* s. 86.

³¹ K a m o c k a. *Bądź wola Twoja* s. 70-72.

³² Por. *Na końcu Nieszporów dodaje się*: 1. *Od pierwszej Niedzieli Adwentowej aż do Bożego Narodzenia*. Antyfona. *Najzaczniejsza Odkupiciela Matko* [...]. W. *Anioł Pański* [...]. O. *I poczęła* [..]. *Módlmy się. Łaskę Twoją* [...]. 2. *Od Bożego Narodzenia do Oczyszczenia N. Maryi Panny*. Antyfona. (j.w.) W. *Po narodzeniu*. O. *Boga Rodzicielko. Módlmy się. Boże, któryś płodnością* [...]. 3. *Od Oczyszczenia N. Maryi Panny aż do Wielkiego Czwartku*. Antyfona. *Bądź pozdrowiona Królowo*. W. *Racz nam dać*. O. *Daj nam moc. Módlmy się. Racz nam dać miłosierny Boże* [...]. 4. *Od Wielkiej Soboty aż do*

Soboty przed Ś. Trójcą. Antyfona. Królowa Nieba wesel się. W. Wesel się. O. Bo zmartwychwstał. Módlmy się. Boże, który przez zmartwychwstanie [...]. 5. Od Soboty przed Ś. Trójcą aż do pierwszej Niedzieli Adwentowej. Witaj Królowo. W. Módl się za nami. O. Abyśmy się. Wszechmogący wieczny Boże, któryś błogosławionej Maryi Panny ciało i duszę godnym mieszkaniem [...]. Książka do nabożeństwa dla chrześcijan katolików. Lwów 1857 s. 51-53.

³³ Od pierwszej niedzieli Adwentu aż do Gromnic. Panno Maryjo, Matko wślawiona; Od Gromnic aż do Wielkiego Czwartku. Witaj Królowa, Gwiazdo Niebieska; Od Wielkiego Czwartku aż do Trójcy Świętej. Królowa nieba, Panno Maryja; Od Trójcy Świętej aż do Adwentu. Witaj Królowa, Matko litości. Nowy ołtarz złoty, s. 88-90. Por. Dziennik albo krótki sposób nabożeństwa codziennego z dodaniem żywota świętego Izydora Patrona rolników szczególnie dla osób stanu włościańskiego. Częstochowa 1895 (Wyd. 6) s. 200-202. Spotyka się również inne propozycje: od Adwentu do uroczystości Matki Bożej Gromnicznej Alma. Matko odkupiciela z niewiast najślawniejsza; od Matki Bożej Gromnicznej do Wielkanocy Ave. Bądź pozdrowiona Królowo niebieska; w okresie wielkanocnym Regina coeli. Ciesz się Królowo Anielska. K r o ś n i e Ń s k i. Anioł Stróż s. 140-144.

³⁴ Książka do nabożeństwa dla wszystkich katolików s. 131-133.

³⁵ Dziennik albo krótki sposób nabożeństwa s. 200.

³⁶ P i e k o s z e w s k i. Dostateczny śpiewnik kościelny s. 248-249.

³⁷ K a m o c k a. Bądź wola Twoja s. 72.

³⁸ K r o ś n i e Ń s k i. Anioł Stróż s. 137.

³⁹ Korona Niebieska. Kraków 1745 s. 747-754.

⁴⁰ Nowy ołtarz złoty s. 90-102.

⁴¹ Pięć psalmów na Imię Marya. Korona Niebieska. Kraków 1700 s. 549-558.

⁴² K a m o c k a. Bądź wola Twoja.s. 328-333. Identyczną wersję pod tytułem Pięć psalmów na Imię Marya podaje: K r o ś n i e Ń s k i. Anioł Stróż s. 303-315.

⁴³ Nowy ołtarz złoty s. 460-463.

⁴⁴ Por. Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików. Sztum 1866 s. 34-48.

⁴⁵ Por. Z. W i t. Śpiew w liturgii na ziemiach polskich w XIX wieku. W: Studia z dziejów liturgii w Polsce. Red. W. Schenk. T. 3. Lublin 1980 s. 263. Por. I. K r a u z e. Regionalność melodii polskich pieśni religijnych na Warmii w I poł. XIX wieku. Lublin 1973 s. 33 n. (mps ARKUL).

⁴⁶ St. J a m i o ł k o w s k i. Nieszpory. W: Encyklopedia Katolicka. Red. M. Nowodworski. T. 16. Warszawa 1885 s. 247-248.

⁴⁷ Por. R. Z i e n t a r s k i. Śpiewnik kościelny. Warszawa 1870 s. 87-100; J. S u r z y Ń s k i. Śpiewnik kościelny dla użytku parafii rzymsko-katolickich. Cz. I Laudate Dominum. Poznań 1892 s. 89-188.

⁴⁸ Por. K a m o c k a. Bądź wola Twoja, s. 401-408.

⁴⁹ Nabożeństwo kościelne. Żytomierz 1887 s. 83-88.

⁵⁰ Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodyjami dla użytku młodzieży szkolnej. Zebrał X. J. S i e d l e c k i. [...]. Wydanie czwarte stereotypowe, poprawione i powiększone z dodaniem Nieszporów po łacinie i po polsku. Kraków 1886 s. 291-312.

POLISH VESPERS**S u m m a r y**

As far as we know, the oldest text of Vespers translated into Polish is in a prayer book of 1700 entitled "Celestial Crown" (Jagiellonian Library - BJ 585391). It contains a Latin version, with translations into the vernacular of some psalms, Sunday antiphones, versicles and antiphones to the "Magnificat" as well as a hymn, a prayer and Marian antiphones for the whole year. The above-mentioned relic is not a sufficient proof of the use of Polish versions in churches instead of the Latin liturgical Vespers. The prayer book lacks musical notation in all its editions, and the text from the second edition (1745) does not dispel doubts and only points out difficulties which surround the introduction of the Polish vespers. The XIX century prayer books and song books give both the Latin and the Polish texts of Vespers, but a clear proof for the singing of Polish Vespers is the song book by Father M. M. Mioduszewski (1838). There are also books of "Vesper prayers" which contain prayer texts instead of psalms, and it is possible that they were recited while the Latin version was performed. Prayer books from the Warmia region give five different versions of Vespers - some of them contain only 3 psalms and they were most probably meant to be performed at home. The above article is only a contribution to the subject which still awaits a complete elaboration.